

СПАДКОЄМНІСТЬ ТРАДИЦІЙ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ ВНУТРІШНЬОЇ МЕДИЦИНИ (частина 1)

I.M. Dzeman

*ННЦ «Інститут біології та медицини» Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Резюме. У статті відстежено захоплюючу історію становлення та спадкоємності традицій Київської школи терапевтів. У першій частині висвітлено заснування клінічного викладання внутрішньої медицини на медичному факультеті Університету святого Володимира Ф.С. Цицуриним і продовження закладених ним педагогічних практик на кафедрах внутрішньої медицини Київського медичного інституту та терапевтичній клініці В.М. Іванова.

Ключові слова: Київська школа внутрішньої медицини, клінічне викладання, Ф.С. Цицурин, В.М. Іванов.

Succession of Kyiv internal medicine school traditions (part 1)

I.M. Dzeman

*Department of Internal Medicine of the Educational and Scientific Center «Institute of
Biology and Medicine» of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Abstract. The article tracked breathtaking story of establishment and traditions heritage of Kyiv internal medicine school. First part describes foundation of internal medicine clinical teaching at the medical faculty of the Imperial University of Saint Volodymyr by F.S. Tsyturin and continuation of laid by him pedagogical practices at internal medicine departments of Kyiv medical institute and V.M. Ivanov's clinic.

Keywords: Kyiv internal medicine school, clinical teaching, F.S. Tsyturin, V.M. Ivanov.

DOI: 10.31793/2709-7404.2021.2-3.63

© I.M. Dzeman

Надійшла до редакції 16.09.2021

Адреса для листування
(Correspondence): ННЦ «Інститут
біології та медицини» Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка, проспект
Академіка Глушкова, 2, м. Київ-022,
03022, Україна. E-mail: zdovado@ukr.net

Емблема терапевтичної клініки імені академіка В.М. Іванова

Кафедру внутрішньої медицини Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка засновано у 2020 році. Більшість її співробітників є вихованцями наукової школи терапевтичної клініки імені академіка Вадима Миколайовича Іванова [1]. Від заснування (1934 рік) й до сьогодні її основною базою, попри часті зміни профілю та, відповідно, назв кафедр, постійно залишалась Київська лікарня для обслуговування водників (нині — ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України») [1, 2]. Почесне ім'я її засновника, одного із найближчих учнів корифея української внутрішньої медицини Феофіла Гавриловича Яновського, академіка АН УРСР та АМН СРСР В.М. Іванова цій знаменитій вітчизняній терапевтичній клініці було присвоєно 28 лютого 1962 року Постановою Ради Міністрів УРСР № 212. Зірковою плеядою її співробітників та вихованців зроблено вагомий внесок у розвиток системи охорони здоров'я. Серед них такі легендарні постаті вітчизняної медичної школи, як доцент Є.Б. Букреев (товариш М.О. Булгакова по навчанню, чудовий лікар та клініцист, якого знав весь Київ); інтерн та аспірант клініки Д.Ф. Чеботарьов — професор, академік НАН України та Росії, головний терапевт Міністерства охорони здоров'я України, директор Інституту геронтології та геріатрії Національної академії медичних наук України; Г.Й. Бурчинський — завідувач терапевтичних кафедр Національного медичного університету, лауреат Державної премії та заслужений діяч науки України, з 1970 по 1987 рік — голова Українського наукового товариства терапевтів; аспірант клініки Є.Л. Ревуцький — за життя В.М. Іванова його незмінний заступник по відділу клінічної фізіології Науково-дослідного інституту фізіології ім. акад. О.О. Богомольця, що працював на базі клініки, з 1973 по 1988 рік — завідувач кафедри терапії медико-профілактичного факультету Національного медичного університету; професор М.Ф. Скопиченко, головний терапевт 4-го Головного управління МОЗ УРСР; академік АМН України Л.А. Пиріг, засновник та завідувач кафедри нефрології НМАПО імені П.Л. Шупика, президент Світової федерації українських лікарських товариств та Всеукраїнського лікарського товариства; професор Т.Д. Никула — завідувач кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб Національного медичного університету, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки. Зрештою, перелік

відомих та популярних (а то вже й призабутих у сьогоднішній день) вихованців цієї визначної школи вчених-інтерністів України становить не один десяток непересічних особистостей [1]. І ось саме вихованцями цієї популярної та відомої в Україні й далеко за її теренами академічної терапевтичної школи В.М. Іванова на вимогу сьогоднішнього в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка відновлено традицію викладання внутрішньої медицини і започатковано підготовку фахівців за спеціальністю «222 Медицина». Ця знаменна подія має звияжний, захопливий та сакральний історичний контекст. Через 100 років вихованці Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, які є спадкоємцями традицій кафедр терапії Київського університету св. Володимира, відновили у своїй історичній Alma mater викладання внутрішньої медицини.

Викладання внутрішньої медицини в Київському університеті святого Володимира (сьогодні Київський національний університет імені Тараса Шевченка) здійснювалось протягом майже 80 років. Із 1841 по 1920 рік медичний факультет перебував у складі Київського університету св. Володимира, поки не був виокремлений як Київський медичний інститут (зараз Національний медичний університет імені О.О. Богомольця). Історія безпосереднього заснування викладання внутрішньої медицини в Київському університеті св. Володимира бере свій початок із 1844 року. Короткочасно початкові потреби навчального процесу забезпечувала об'єднана кафедра загальної терапії та лікарського красномовства з курсами токсикології, мінеральних вод і рецептури, яку в 1842 році за дорученням Ради Університету тимчасово організував професор М.І. Козлов (завідувач кафедри фізіологічної анатомії з мікрографією). Заснувати та очолити окрему кафедру внутрішньої медицини спочатку було запропоновано Августу-Фрідріху Мерінгу (старшому брату майбутнього відомого київського професора-терапевта Ф.Ф. Мерінга, який у той час був особистим лікарем київського генерал-губернатора Бібікова Д.Г.). Та він категорично відмовився від цієї посади. Будучи досвідченим лікарем-практиком старої школи, Август-Фрідріх резонно зважив, що на зломі становлення у внутрішній медицині напрямку клініко-анатомічного дослідного порівняння недостатньо володіє знаннями щодо нової методології. Усі тяготи організаційної й первинної навчально-методичної роботи із заснування клінічного викладання внутрішньої медицини

Ф. С. Цициринг.

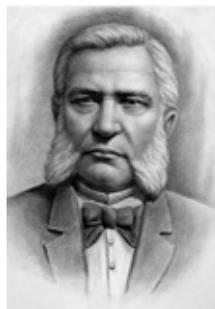
на новоствореному факультеті Київського університету випали на долю славного уродженця Слобожанщини, першого київського професора-терапевта Федора Степановича Цицирина [3]. Він був єдиним, хто на той час в Університеті св. Володимира мав для цього належну фахову підготовку. Цей вихованець медичного факультету Харківського університету та Професорського інституту Дерптського університету не мав високих покровителів і спадкового високого аристократичного родоуду. Зате він мав шляхетну лицарську вдачу козацького роду та неймовірну жагу до знань, а ще був одержимим у науково-дослідному пізнанні. Він пройшов ретельний вишкіл у провідних університетських клініках Європи у визначних інтерністів Йоганна Лукаса Шонлейна, Йозефа Шкоди, Габріеля Андралія, Жана Батіста Буйо, Огюста Франсуа Шомеля, Армана Труссо та інших видатних клініцистів.

1 листопада 1844 року професор Ф.С. Цицирін заснував у північній частині новозбудованої будівлі Головного («Червоного») корпусу університету терапевтичну клініку на 16 ліжок та першу кафедру внутрішньої медицини. Федору Степановичу довелось перші три роки впроваджувати викладання внутрішньої медицини як на кафедрі загальної терапії та семіотики, так і приватної патології та терапії (за сумісництвом) [4, 5]. Його лекції користувалися великою популярністю в студентів та лікарів. Лекція першого київського професора-терапевта «Вступ у курс приватної терапії, семіотики

та клініки внутрішніх хвороб» [6, 7] із позиції історичної ретроспективи визнана як «документ вражаючої сили, маніфест медицини, що вступила в природничо-наукову епоху своєї історії». Для становлення клінічного мислення інтерніста вона залишається актуальною і на сьогодні.

Ординарний професор-терапевт Ф.С. Цицирін заклав традиції викладання терапії на медичному факультеті та, відповідно, й наріжний камінь у фундамент Київської школи терапевтів. Він заснував першу київську терапевтичну наукову школу. Серед його відомих учнів випускники та співробітники Імператорського

Мацион Олій-Фердинанд Іванович

Горецький Людвіг Казимірович

Людвіг-Карл Адольфович Маровський

Університету св. Володимира доктори медицини А.І. Слободзінській, Ю.-Ф.І. Мацон, Л.К. Горецький, Л.-К.А. Маровський. Виконані ними під керівництвом Федора Степановича докторські дисертації безпосередньо започаткували традиційні для Київської школи внутрішньої медицини напрямки наукових досліджень у пульмонології та нефрології. Перший київський професор-терапевт є одним із засновників університетської медичної бібліотеки і подарував їй понад 2 тисячі своїх книг.

13 років ординарний професор Цицурін Федір Степанович був незмінним керівником кафедри та університетської клініки. Та в 1857 році стався різкий поворот на його життєвому шляху. Під час перебування в Кисві імператор Олександр II особисто призначає його Президентом запланованої до відкриття Варшавської медико-хірургічної академії. І в подальшому блискучому та обдарованому талантом інтерністу довелося працювати в постійному режимі «кризис-менеджера» у вирішенні кардинальних завдань медичної галузі імперії щодо оптимальної розбудови її організаційних засад. Дипломатичність, досвід клінічної практики, неймовірна працездатність, ретельність і визначний організаторський хист Ф.С. Цицуріна забезпечили успіх здійснюваної ним із 1862 по 1867 рік на посаді директора Департаменту реорганізації військової медицини Російської імперії. Здійснювати реформування військової медицини фактично штучно кооптованому на управлінський олімп Федору Степановичу було не просто. Суттєво не змінило ситуації зі сприйняттям професора-терапевта Ф.С. Цицуріна на управлінському олімпі як «чужака» й отримання ним у 1863 році звання почесного, а в 1865 році — штатного лейб-медика Імператорського двору та дійсного тайного радника. Талант Федора Степановича як вченого, дослідника та медика-науковця, що так яскраво і багатообіцяюче у своєму творчому злеті спалахнув у київський період, за реалій Російської імперії не мав жодних шансів бути належним чином реалізованим. А перебуваючи на вершині управлінського олімпу системи охорони здоров'я Російської імперії, Федір Степанович не просто цікавився київськими справами, а до кінця своїх днів усіяло сприяв подальшому становленню Київської школи внутрішньої медицини. Він намагався щороку відпочивати у своєму маєтку, у Татарівці на Чернігівщині. Після плідної діяльності з реформування військової медичної служби 29 січня 1867 року Федір Степанович отримав

призначення управителя придворною медичною частиною Імператорського двору й успішно очолював її аж до 1882 року. Свою життєву звитягу перший київський професор-терапевт Федір Степанович Цицурін закінчив 19 грудня 1895 року в Петербурзі.

Упродовж майже двох сторіч засновані в Університеті св. Володимира першим київським професором-терапевтом Ф.С. Цицуріним кафедри внутрішньої медицини зазнали багатьох організаційних трансформацій. Серед загалу вони є відомими як кафедри факультетської терапії (нині — внутрішньої медицини № 1) та шпитальної терапії № 1 (нині — внутрішньої медицини № 2) Національного медичного університету імені О.О. Богомольця [5, 8]. Закладені Родоначалником традиції викладання внутрішньої медицини знайшли своє гідне продовження як у функціонуванні безпосередньо ним заснованих кафедр, так і новостворених. Та насамперед це стосується діяльності спадкоємців Федора Степановича на посаді очільників організованих ним кафедр внутрішньої медицини. Їх плідна діяльність на медичному факультеті Університету св. Володимира [9-14] наочно демонструє плідотворність закладеної першим київським професором-інтерністом Ф.С. Цицуріним традиції інтеграції в Київській школі внутрішньої медицини досягнень світових наукових терапевтичних шкіл. Сьогодні, вже з позиції історичної ретроспективи, можемо навести беззаперечний фактаж щедро ужинок Київської терапевтичної школи. Починаючи із середини XIX сторіччя на її зірковому небосхилі спалахують і незмінно зоріють здобутки клінічної медицини фундаментального значення: оригінальна концепція організації медичної освіти на засадах клінічної медицини, методична глибока ковшна пальпація органів черевної порожнини, вперше прижиттєво діагностований тромбоз вінцевих судин і детально описана його клінічна картина, вперше прижиттєво описаний інфаркт легені, встановлені механізми утворення бронхіальних зліпків у пацієнтів із захворюваннями серця, розроблена універсальна класифікація хронічної серцево-судинної недостатності, закладені гуманістичні засади медичної етики та деонтології, започаткування геронтології як науково-практичної галузі медицини тощо. А внесок у цю звитягу постатей, які мають безпосереднє відношення до становлення та розвитку терапевтичної клініки імені академіка Вадима Миколайовича Іванова внутрішньої медицини № 3 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, є визначним [1].

Перелік завідувачів кафедри терапевтичної клініки із семіотикою медичного факультету Університету св. Володимира. Сьогодні кафедра внутрішньої медицини № 1 НМУ імені О.О. Богомольця

- Проф. Цициурін Федір Степанович (1844-1857)
- Проф. Алфер'єв Сергій Петрович (1858-1864)
- Проф. Мерінг Фрідріх Фрідріхович (1865-1886)
- Проф. Чірков Василь Васильович (1886-1904)
- Проф. Образцов Василь Парменович (1904-1918)
- Проф. Вербицький Федір Васильович* (1918-1919)
- Проф. Зіверт Олександр-Альфред Карлович* (1920-1921)
- Проф. Ругкевич** Костянтин Мойсейович* (1921-1922)
- Акад. АН УРСР Яновський Феофіл Гаврилович (1921-1928)
- Акад. АН СРСР Стражеско Микола Дмитрович (1929-1952)
- Проф. Айзенберг Олександр Абрамович (1952-1958)
- Акад. АМН СРСР Іванов Вадим Миколайович (1958-1962)
- Проф. Бурчинський Георгій Йосипович (1962-1986)
- Проф. Передєрій В'ячеслав Григорович (1986-2016)
- Проф. Шипулін Вадим Петрович (2016 р. по сьогодні)

Перелік завідувачів кафедри приватної патології і терапії (з 1849 року — приватної патології і терапії в повному обсязі з госпітальною клінікою) медичного факультету Університету св. Володимира. Сьогодні кафедра внутрішньої медицини № 2 НМУ імені О.О. Богомольця

- Проф. Цициурін Федір Степанович* (1844-1846)
- Проф. Алфер'єв Сергей Петрович (1846-1857)
- Проф. Мерінг Федір Федорович (1857-1865)
- Проф. Мацон Юлій-Фердинанд Іванович* (1865-1866)
- Проф. Покровський Василь Тимофійович (1866-1877)
- Проф. Трітшель Карл Генріхович (1878-1903)
- Проф. Вагнер Конрад Едуардович (1904-1914)
- Проф. Яновський Феофіл Гаврилович (1914-1919)
- Проф. Виноградов Василь Васильович (1919-1927)
- Проф. Свенсон Микола Олександрович (1921-1927)

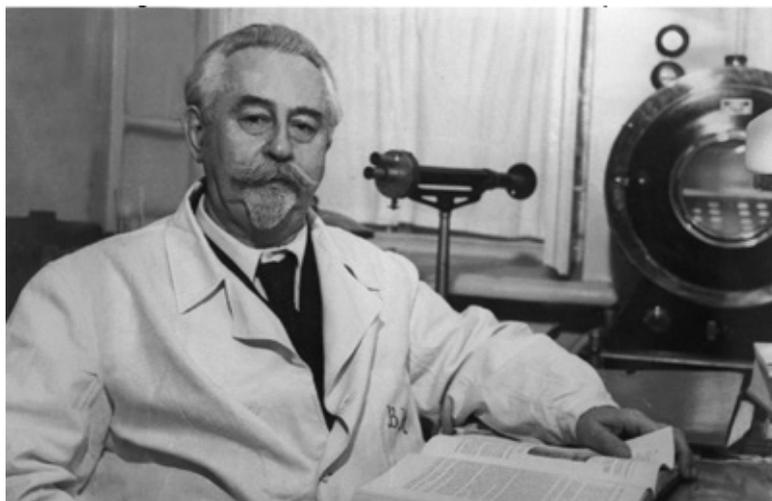
Академік Ф.Г. Яновський у колі своїх учнів, серед яких у першому ряді справа третій В.М. Іванов (1926 р.)

Академік В.М. Іванов із найближчими співробітниками та учнями: 1-й ряд: Р.А. Меєрзон, А.М. Литвиненко, В.М. Іванов, Є.Б. Букреєв, Д.Й. Гітіс; 2-й ряд: М.К. Новицька, Г.Й. Бурчинський, М. Герман, А.П. Пелешук, ординатори Київської обласної лікарні (1946 р.)

- Акад. АН УРСР Стражеско Микола Дмитрович (1927-1937***)
- Проф. Удінцев Федір Аристархович (1937-1951)
- Акад. АМН СРСР Іванов Вадим Миколайович (1951-1958)
- Проф. Айзенберг Олександр Абрамович (1958-1973)
- Чл.-кор. АМН СРСР Грицюк Олександр Йосипович (1973-1990)
- Чл.-кор. НАМН України Амосова Катерина Миколаївна (1990-2016)
- Доцент Мостбауер Галина Володимирівна (з 2016 р. по сьогодні).

* тимчасове завідування кафедрою та вичитка лекційного курсу;

Академік Вадим Миколайович Іванов

Наукова школа академіка В. М. Іванова

Кандидатські дисертації:

№ п/п	Автор	Назва дисертації	Рік
1.	Ракочі Г. А.	Синдром періодичної анемії	1937
2.	Срусаліш-ськани Л. М.	Лімфогранулематоз етіологія, клініка, діагностика, лікування	1937
3.	Григор'єв М. І.	Про вплив зміни на секреторну та моторну діяльність шлунку	1938
4.	Чеботарьов Д. Ф.	Про дисперсію шлунково-кишкового тракту	1938
5.	Бурчакський Г. Й.	Механізми реакції з'ясування еритроцитів та їх значення в клініці внутрішніх захворювань	1938
6.	Пелешук А. П.	Окислювально-відновні процеси при раку внутрішніх органів	1944
7.	Мерзон Е. М.	Дотіво-мегаколон	1948
8.	Арунганієв В. Ю.	Гастроити, їх класифікація та рентгендіагностика	1951
9.	Ревуцкани Є. Л.	Температура в стравоході, шлунку, дванадцятипалій кишці і початковому відділі тонкої кишки в людини поза травленням, натще	1953
10.	Скелеченко М. Ф.	Порушення функції печінки при раку внутрішніх органів	1954
11.	Мерзон Р. А.	Вплив меду на секреторну й рухову діяльність шлунка	1955
12.	Персидський В. Я.	Дія чаю, кави і какао на шлункову секрецію	1956
13.	Соловцова К. М.	Дія соку свіжих і квашених помідорів томатів і томатного консервованого соку на шлункову секрецію в людей	1959
14.	Касьяненко І. В.	Вплив молока, кислого молока, молочного сироватки і кефіру на секреторну й евакуаторну функції шлунка в людей при нормальній секреторній і різних порушеннях	1959
15.	Омельченко А. Т.	Вплив соку чорної редьки на жовчовиділення в людей і застосування його з дією деяких інших жовчогінних	1960
16.	Жуковський Л. І.	Хромоскопія шлунка і значення цього методу при деяких шлункових захворюваннях	1961
17.	Аплетова Н. Н.	Матеріали до вивчення водного обміну у хворих раком внутрішніх органів	1962
18.	Кондєпєв А. Г.	Вплив яблучного соку на секреторну і евакуаторну функції шлунка та жовчовиділення	1964
19.	Лягачівський І. Д.	Вплив розчинів соляної кислоти різної концентрації на зовнішньосекреторну функцію підшлункової залози	1964
20.	Кравченко О. І.	Порівняльне вивчення внутрішньо-шлункової температури при різних захворюваннях шлунка	1965
21.	Токова (Гуменна) Н. А.	Найближчі і віддалені результати лікування хворих гіпертонічною хворобою резервіном	1965

Докторські дисертації:

№ п/п	Автор	Назва дисертації	Рік
1.	Бурчакський Г. Й.	Матеріали до вивчення нагноювальних захворювань легенів	1959
2.	Пелешук А. П.	Вплив сну на секреторну й моторну функції шлунка	1962
3.	Ревуцкани Є. Л.	Клініко-фізіологічні обґрунтування застосування високочастотної електротерапії при захворюваннях шлунка	1966

** у літературі натрапляємо на різні варіанти прізвища: Руткевич — Руткевич; та ім'я по батькові: Костянтин Мойсейович — Кость Мусійович.

В.М. Іванов — один з останніх представників Київської школи терапевтів, який слухав лекції її знаменитих основоположників В.П. Образцова та Ф.Г. Яновського. Він є одним з успішніших вихованців академічної школи корифея української терапії Феофіла Гавриловича Яновського. Вадим Миколайович не тільки проніс через все життя своє захоплення, любов та повагу до традицій клініки кафедри госпітальної терапії, якою завідував його Вчитель, а й примножив і розвинув їх у своїй школі [1, 15-17].

Академік В.М. Іванов згуртував навколо себе чисельний колектив однодумців та зумів створити на базі лікарні з обслуговування працівників водного транспорту сучасну терапевтичну клініку із чудово обладнаними лабораторіями. Перебуваючи в Києві на IV (1936 рік) з'їзді терапевтів, московський професор М.П. Кончаловський був приємно здивований модерним станом лікарні і високо оцінив її науково-дослідні можливості. Формуючи власну школу, В.М. Іванов у своїй науково-дослідній та практичній клінічній роботі суворо дотримувався гасла свого Великого Вчителя: «Як найближче до хворої людини» і спрямовував у цьому напрямку всю роботу клініки, у якій хворий був завжди на першому плані. Розпочате під безпосереднім керівництвом свого Вчителя, академіка Ф.Г. Яновського, вивчення патології верхніх відділів травного тракту було одним з основних напрямків діяльності очолюваної ним наукової школи.

Під керівництвом академіка В.М. Іванова було виконано й успішно захищено 3 докторських та 21 кандидатську дисертації. Очоливши в 1958 році кафедру факультетської терапії, розвиток якої увінчаний іменами В.П. Образцова, Ф.Г. Яновського та М.Д. Стражеска, Вадим Миколайович об'єднав їх досягнення в гастроентерології. Сформована ним школа творчо та широко розвинула здобутки своїх великих попередників у концепціях періодичної діяльності органів травлення, хронобіології та хронопатології їх діяльності, а в подальшому функціональних захворювань та вчення про рефлюксну хворобу [1, 18]. До досягнень школи В.М. Іванова слід віднести впровадження в клінічну практику томофлюорографії легень. В.М. Іванов започаткував оригінальний напрямок наукових досліджень в онкології з вивчення загальних (поряд із місцевими) змін в організмі людей при раку внутрішніх органів.

Цій проблемі, важливість якої на сьогодні є актуальною, у його науковій спадщині присвячено понад 10 робіт. В.М. Іванов особисто започатковує в подальшому традиційний для

його школи напрямок дослідження історії вітчизняної медицини. Його роботи з історії української терапії та онкології, спогади про його Вчителя Ф.Г. Яновського були піонерськими.

Список використаної літератури

1. Свінціцький АС. Феномен академічної школи Вадима Миколайовича Іванова [Текст] / АС. Свінціцький, МІ. Дзедман, ГВ. Шило. К.: Товариство «Знання» України, 2009;179. — ISBN 978-966-618-260-2
2. Дзедман ІМ. Від Євангелічної до Республіканської: столітній шлях становлення та розвитку рідної «лікарні водників» професора А.П. Пелешука/ ІМ. Дзедман // Практикуючий лікар. 2013;3:131-135.
3. Дзедман МІ. Цициурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею Родоначальника Київської школи терапевтів) / МІ. Дзедман. К.: Медкнига, 2015;228. (Серія «Класики медицини»). — ISBN 978-966-1597-25-8
4. Владимирский-Буданов МФ. История Императорского Университета св. Владимира [Текст] / МФ. Владимирский-Буданов. К.: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1884;1:674.
5. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834-1884) [Текст] / Сост. под ред. ВС. Иконников. К.: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884;860.
6. Цициуринь Э. Вступление в курс частной терапии, семіотики и клиники внутренних болѣзней [Текст] / Э. Цициуринь. Журнал Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1845, ч. XLV, отдѣленіе II:130-168.
7. Цициуринь ФС. Вступ до курсу приватної терапії, семіотики та клініки внутрішніх захворювань (гармонізований варіант, адаптовано М. Дзедманом та А. Гладуном) [Текст] / ФС. Цициуринь. Практикуючий лікар. 2014;2:13-25.
8. Макаренко ІМ. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841-1991) [Текст] / ІМ. Макаренко, ІМ. Полякова. К.: Здоров'я, 1991;160.
9. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання в Університеті Святого Володимира (частина 1) / МІ. Дзедман. Практикуючий лікар. 2016;5(2):60-72. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2016_5_2_12.
10. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини в Університеті святого Володимира (частина 2) / МІ. Дзедман. Практикуючий лікар. 2016;5(3):99-115. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2016_5_3_21
11. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини в Університеті святого Володимира (частина 3: професор Ф.Ф. Мерінг) / МІ. Дзедман. Практикуючий лікар. 2016;5(4):70-89. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2016_5_4_14
12. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини в Університеті святого Володимира (частина 4: професор Ю.-Ф.І. Мацон) / МІ. Дзедман. Практикуючий лікар. 2017;6(1):63-73. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2017_6_1_11.
13. Дзедман МІ. Матеріали щодо історії становлення традицій клінічного викладання внутрішньої медицини в Університеті святого Володимира (частина 5: професор В.Т. Покровський) / МІ. Дзедман. Практикуючий лікар. 2017;6(3):66-87. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PraktLik_2017_6_3_12.
14. Дзедман М. Визначний уродженець Корсунщини — професор-інтерніст Карл Генріхович Трітшель [Текст] / Михайло Дзедман, Степенькіна Парасковія. Корсунський часопис. 2020;38:51-58.
15. Бурчинский ГИ, Пелешук АП, Ревуцкий ЕЛ. Вадим Николаевич Иванов (к 80-летию со дня рождения) [Текст] / ГИ Бурчинский, АП Пелешук, ЕЛ Ревуцкий // Врачебное дело. 1972;7:1-5.
16. Ревуцький ЄЛ. Іванов В.М. [Текст] / ЄЛ Ревуцький, АП Пелешук. К.: Здоров'я, серія «Видатні Вітчизняні вчені медики», 1974:54.
17. Іванов ВН. Избранные труды [Текст] / ВН Іванов. К.: Наукова думка, 1965:335.
18. Пелешук АП. Розвиток вчення про рефлюксу хворобу в терапевтичній клініці ім.академіка В.М.Іванова [Текст] / АП. Пелешук, АС. Свінціцький, МІ. Дзедман, ГВ. Шило // Український медичний часопис. 2003;3:50-53.